

Journal of Education Studies

Volume 12
Issue 3 January-March 1984

Article 2

April 2023

การศึกษา : เครื่องมือของผู้มีอำนาจเพื่อการครองอำนาจอุดมการณ์

อุทัย ตลยเกษม

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

ตลยเกษม, อุทัย (2023) "การศึกษา : เครื่องมือของผู้มีอำนาจเพื่อการครองอำนาจอุดมการณ์," *Journal of Education Studies*: Vol. 12: Iss. 3, Article 2.

DOI: 10.58837/CHULA.EDUCU.12.3.1

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol12/iss3/2>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

การศึกษา : เครื่องมือของผู้มีอำนาจเพื่อการครอบงำ ทางอุดมการณ์

อุทัย คุลยเกษม

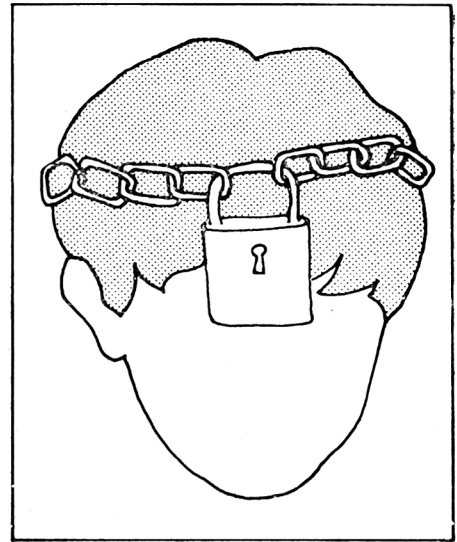
เกือบจะทุกสังคมในยุคปัจจุบันนี้ที่ระบบโรงเรียนได้กลายเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญอันหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และปลูกฝังความเชื่อด้านวัฒนธรรมให้แก่สมาชิกของสังคมรุ่นแล้วรุ่นเล่า

ทั้งปรากฏการณ์ที่เป็นจริงซึ่งแสดงให้เห็นว่า *ปัจเจกบุคคล* ผู้ประสบความสำเร็จจากระบบโรงเรียน มักจะได้รับผลประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ผสมกับการโฆษณาชวนเชื่อของนักการศึกษา ผู้บริหารการศึกษา ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่คอยตอกย้ำถึงความสำคัญของระบบโรงเรียน ได้ทำให้กลุ่มคนทุกฐานะ มองเห็นคุณค่าของระบบโรงเรียน และมีความปักใจในศรัทธา

ของระบบโรงเรียนว่า มันสามารถจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่าง ๆ ทั้งกับตนเองในฐานะปัจเจกบุคคลและในฐานะกลุ่ม

บรรดานายจ้างในวงการเศรษฐกิจก็มองเห็นว่า ระบบโรงเรียนจะช่วยขัดเกลาและสร้างเสริมอุปนิสัยการทำงานและเพิ่มพูนความชำนาญที่จำเป็นต่อกระบวนการผลิตในระบบเศรษฐกิจที่ซับซ้อน อันเป็นการลดภาระให้แก่เจ้าของกิจการ การผลิตในด้านการฝึกฝนอบรมบุคลากร

พ่อแม่ ผู้ปกครอง ก็มองเห็นว่าระบบโรงเรียนจะช่วยเป็นบันไดให้ลูกหลานได้ไต่เต้าขึ้นไปสู่ฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่สูงขึ้น

แม้แต่กลุ่มคนผู้ยากจนเอง ก็มองเห็นว่า ระบบโรงเรียนจะช่วยยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมและความเป็นอยู่โดยทั่วไปให้แก่พวกเขา

ด้วยเหตุที่สมาชิกในสังคมทุกกลุ่มอาชีพ เชื้อชาติและศาสนา ต่างก็มีความเชื่อว่าระบบโรงเรียนจะยังประโยชน์ให้แก่กลุ่มของตนเอง ที่ทำให้ระบบโรงเรียนมีความชอบธรรมในการแสดงบทบาทสำคัญ ๆ ในสังคมที่มันดำรงอยู่

ทั้ง ๆ ที่กลุ่มคนต่างฐานะ ต่างเชื้อชาติ และต่างอาชีพ เชื่อว่าระบบโรงเรียนหรือระบบการศึกษาสามารถจะยังประโยชน์ให้แก่กลุ่มคนที่ได้รับ (หรือครอบครอง) การศึกษา แต่ก็น่าประหลาดใจที่กลุ่มคนเหล่านี้มิได้เฉลียวใจว่า

การศึกษาที่จัดกันอยู่ในรูปแบบปัจจุบันนั้น ถูกควบคุมโดยคนกลุ่มหนึ่งที่มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ และคนกลุ่มนี้ก็ยอมใช้ระบบการศึกษาที่พวกเขาควบคุมอยู่ให้เป็นประโยชน์แก่กลุ่มของตนมากที่สุด ทั้งในแง่การคำนวณสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

เมื่อเป็นเช่นนี้ความพิเศษของระบบการศึกษาที่กลุ่มคนกลุ่มนี้พยายามตอกย้ำ ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการสร้างความครอบงำทางอุดมการณ์นั่นเอง

แต่คนกลุ่มอื่น ๆ ที่ไร้อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจกลับมุ่งแข่งขันแย่งชิงกันเพียงเพื่อให้กลุ่มของตนได้รับการศึกษาที่กลุ่มคนผู้มีอำนาจหยิบยื่นให้ โดยหลงเชื่อว่า ถ้าหากกลุ่ม

ของตนได้รับการศึกษามากขึ้นแล้ว ก็จะได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเพิ่มขึ้น

ความเชื่อเช่นนี้มีความเป็นจริงได้เหมือนกัน ขอแต่เพียงให้มีเงื่อนไขว่า ขณะที่คนกลุ่มหนึ่งได้รับการศึกษานั้น คนกลุ่มอื่นไม่ได้รับหรือได้รับน้อยกว่า

แต่โดยความเป็นจริงแล้ว สภาพของการจัดการศึกษาในสังคมหนึ่งๆ จะมีลักษณะเหมือนกันทั้งข้อสังเกตของ เบอร์ทรด์ รัสเซลล์ นักคิดผู้ยิ่งใหญ่ชาวอังกฤษที่ว่า :

“การศึกษาเกือบทั้งหมด มิมีจุดหมายทางการเมืองอย่างหนึ่ง คือเป็นสิ่งที่มุ่งส่งเสริมกำลังฐานะของชนบางกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติหรือศาสนา หรือแม้แต่กลุ่มสังคม ในการแข่งขันกับชนกลุ่มอื่นๆ มุ่งใจตัวเองเป็นส่วนสำคัญที่กำหนดกันลงไปว่าจะสอนวิชาอะไรกันบ้าง จะให้ความรู้ในเรื่องอะไร ไม่ให้รู้ในเรื่องอะไร ตลอดจนตัดสินว่า นักเรียนควรจะได้รับ การถ่ายทอดอุปนิสัยใจคอเช่นใด”

ที่กล่าวมานั้นเป็นเพียงการมองสภาพการจัดการศึกษาในขอบเขตของสังคมเดียวหรือรัฐเดียวเท่านั้น แต่ถ้าวิจารณาสภาพการจัดการศึกษาในขอบเขตที่กว้างขึ้นเป็นระบบโลก ซึ่งประกอบด้วยสังคมหรือรัฐต่างๆ ที่มีฐานะ

ทางเศรษฐกิจ การเมือง และการทหารแตกต่างกัน เราก็จะมองเห็นถึงสัมพันธภาพทางอำนาจที่เหลื่อมล้ำระหว่างสังคมหรือประเทศที่มีอำนาจทางการเมือง การเศรษฐกิจ และการทหารที่สูงกว่ากับประเทศหรือสังคมที่มีอำนาจในเรื่องเหล่านี้ต่ำกว่า เจกเช่นเดียวกับความเหลื่อมล้ำของสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างกลุ่มคนต่างฐานะในสังคมหรือประเทศเดียวกันนั้นเอง

กล่าวโดยสรุปก็คือเมื่อพิจารณาในระดับโลก ก็ย่อมมีประเทศหรือสังคมบางสังคมที่มีอำนาจในการกำหนดและควบคุมระบบเศรษฐกิจ การเมือง และแม้แต่วัฒนธรรมสังคมหรือประเทศเหล่านี้ ก็จะหาทางที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมที่ตนควบคุมอยู่ มาเป็นเครื่องค้ำจุนฐานะของตนและแสวงหาผลประโยชน์ต่างๆ ให้แก่สังคมของตนเองหรือกลุ่มของตนเอง

ถ้าหากเรามองไม่เห็นสัมพันธภาพของกลุ่มต่างๆ ในลักษณะนี้ เราก็ย่อมมองไม่เห็นว่ารระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการศึกษาและระบบอื่นๆ ในสังคม ว่าเป็นระบบที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อค้ำจุนและสนองผลประโยชน์ของคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้น

แต่เพื่อที่จะให้การดำเนินการของระบบต่าง ๆ เหล่านี้เป็นไปในแนวทางที่ประเทศหรือสังคมหรือกลุ่มคนที่ควบคุมระบบเหล่านี้

ต้องการ ก็จะต้องสร้างความชอบธรรมให้กับระบบต่าง ๆ เหล่านี้ให้มีขึ้นเสียก่อน

กระบวนการที่จะสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ก็คือการปลูกฝังความเชื่อให้คนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น เห็นว่าระบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้มีความเหมาะสมที่สุด หรือมีความเป็นธรรมที่สุด หรือมีประสิทธิภาพดีที่สุด หรือให้โอกาสแก่คนทุกกลุ่มอย่างเสมอหน้ากัน เป็นต้น

กระบวนการปลูกฝังถ่ายทอดและตอกย้ำความเชื่อดังกล่าวให้เกิดขึ้นนั้นมีหลายขั้นตอน และมีวิธีการที่หลากหลาย ทั้งซับซ้อนและแยบคาย

วิธีการที่สำคัญอันหนึ่งก็คือการใช้ระบบการศึกษาหรือระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือ แต่ในทางปฏิบัตินั้น วิธีการที่นำมาใช้มิได้มีเฉพาะระบบการศึกษา แต่จะมีระบบอื่น ๆ ที่ทำงานไปพร้อม ๆ กัน เช่น ระบบการโฆษณา สื่อสารมวลชน และแม้แต่การบีบบังคับทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้คนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่นที่ด้อยอำนาจกว่ายอมรับ อุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของกลุ่มคนหรือสังคมที่มีอำนาจมากกว่า

กระบวนการในลักษณะนี้ก็คือการแผ่ขยายอาณาดินคมอย่างใหม่ นั่นเอง เพียงแต่มิได้ใช้กำลังกองทัพและศาสตราวุธเข้าย่ำยีเหมือน

ยุคก่อน ๆ แต่ใช้ระบบการศึกษาเป็นเสมือน “โรงงานอุตสาหกรรมผลิตอุดมการณ์” แทน

แน่นอน ผลกระทบของการขยายอาณาดินคมอย่างใหม่ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนกลุ่มที่ด้อยอำนาจและสังคมที่ด้อยอำนาจคงไม่สามารถวัดออกมาให้เห็นได้ว่า “มีนัยสำคัญทางสถิติ” ดังที่นักวิชาการสำนักปฏิฐานนิยม (Positivists) มักจะโต้แย้งอยู่เสมอ

แต่จะปฏิเสธกันได้ว่าจริงละหรือว่า สังคมหรือรัฐที่ด้อยอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และการทหาร มิได้ถูกรอบงำ (ในระดับต่าง ๆ) โดยอุดมการณ์ของสังคมหรือรัฐที่มีอำนาจมากกว่า

และจะปฏิเสธกันได้จริงละหรือว่า กลุ่มชนที่ด้อยอำนาจทางการเมือง และเศรษฐกิจ ในสังคมใด ๆ ก็ตาม มิได้ถูกรอบงำ (ในระดับต่าง ๆ) โดยอุดมการณ์ของกลุ่มคนที่มีอำนาจมากกว่า

ว่าจำเพาะเรื่องระบบการศึกษา ทั้งกลุ่มคนที่ด้อยอำนาจในสังคม และรัฐหรือประเทศที่ด้อยอำนาจในระบบโลก ต่างก็ถูกทำให้มีความเชื่อว่าระบบการศึกษามีความเป็นกลาง ทำหน้าที่ขจัดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงหรือความอยุติธรรมในสังคม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ขจัดความไร้ประสิทธิภาพทั้งปวงในระบบเศรษฐกิจและการเมือง ตลอดจนจะช่วย

กำหนดให้ปัจเจกชน กลุ่มคน และรัฐ ได้ไต่เต้าขึ้นไปสู่ฐานะที่สูงขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

ทั้ง ๆ ที่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ได้ยืนยันให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ระบบการศึกษาแบบตะวันตกได้แผ่ขยายเข้าไปสู่ประเทศหรือสังคมต่างๆ ในแอฟริกา เอเชีย และละตินอเมริกา ในรูปของการแผ่ขยายจักรวรรดินิยมของประเทศตะวันตก อันเป็นความตั้งใจของประเทศที่มีอำนาจที่จะเข้าควบคุมและครอบงำทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของผู้คนในประเทศด้วยอำนาจทั้งหลาย

ในหลายสังคมสภาพของการแผ่ขยายการศึกษาแบบตะวันตกเกิดขึ้นด้วยการถูกบังคับ แต่ในบางสังคมกลุ่มผู้นำของสังคมนั้น ๆ ก็รับเอาระบบการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาเอง แต่สังคมทั้งสองประเภทนี้ ก็มีลักษณะร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ กลุ่มคนระดับผู้นำที่มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจในสังคมนั้น ต่างก็ถูกครอบงำทางอุดมการณ์ของประเทศที่มีอำนาจมากกว่า แต่ในขณะเดียวกัน กลุ่มคนระดับผู้นำนี้ ก็ได้รับผลประโยชน์จากระบบการศึกษาอย่างใหม่ มากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมเดียวกัน

อุดมการณ์ที่ประเทศหรือสังคมเหล่านี้ถูกครอบงำก็คือ อุดมการณ์การทำสังคมให้ทันสมัย (Modernization) หรือการพัฒนา

(Development) ซึ่งโดยเนื้อแท้ก็คือการทำสังคมทุกสังคมให้เป็นสังคมเมือง มีระบบเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมแบบเดียวกับสังคมตะวันตกนั่นเอง

และสถานะของสังคมที่ทันสมัยหรือสังคมที่พัฒนา ตามความหมายในอุดมการณ์นี้ก็คือสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยแบบตะวันตก และระบบวัฒนธรรมแบบเมือง นั่นแล

ฉะนั้นระบบการศึกษาจึงต้องวางเป้าหมายและสอดคล้องเนื้อหาให้สอดคล้องกับแนวทางนี้นั้นคือระบบการศึกษานอกจากจะปลูกฝังให้ผู้คนเชื่อในอุดมการณ์นี้แล้ว ยังจะต้องฝึกปรือให้สมาชิกในสังคมมีคุณสมบัติที่เกื้อหนุนต่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เช่น นิยมความสำเร็จในการทำงาน นิยมการแข่งขัน นิยมการบริโภค นิยมประสิทธิภาพสูงสุด และปกป้องทรัพย์สินส่วนตัว เป็นต้น

ในทางการเมือง ก็จะต้องฝึกอบรมให้มีวัฒนธรรมทางการเมืองที่ยอมรับอำนาจของเสียงข้างมาก นิยมเสรีภาพส่วนบุคคล นิยมความมีเหตุมีผล หรืออะไรเหล่านั้น

ในทางวัฒนธรรม ก็จะต้องฝึกอบรมให้เป็นผู้ที่นิยมชมชอบวิถีชีวิตแบบเมือง ทั้งในแง่การกิน การแต่งกาย และการบันเทิงเรีงรมย์ต่าง ๆ และถูกวิถีชีวิตแบบชนบทว่าล้าหลัง

กล่าวโดยสรุปก็คือจะต้องมีลักษณะเหมือนดังคำของ มาร์คุเซ (Marcuse) ที่ว่า

“We live and die rationally and productively. We know that destruction is the price of progress and death is the price of life ; that renunciation and toil are the prerequisites for gratification and joy ; that business must go on, and that the alternatives are Utopian.”

ถึงแม้ว่าระบบการศึกษาแบบตะวันตกจะได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมในท้องถิ่นบ้าง แต่ก็มีส่วนน้อยมาก การตีฝีปากของนักการศึกษา นักบริหารการศึกษา นักสร้างหลักสูตร ตลอดจนนักวางแผนการศึกษา ในเรื่องการจัดการศึกษาให้ *เหมาะสม* กับท้องถิ่นก็ดี การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นก็ดี ก็ยังคงเป็นการตีฝีปากอยู่นั่นเอง และเชื่อได้ว่าจะเป็นเช่นนี้อีกนาน

และก็มีได้เป็นสิ่งที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดด้วย เพราะการจัดการศึกษาในรูปแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ย่อมยังประโยชน์ให้แก่กลุ่มที่มีอำนาจในการจัดการศึกษามากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ดังที่ตนตั้งใจอยู่แล้ว

ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างจริงจังนั้นสิ จึงจะเป็นสิ่งที่น่าแปลกใจ แต่ก

เชื่อว่าแม้แต่จะคิดทำก็ยากเสียแล้ว เพราะเงินเลยที่ผู้มีอำนาจในการควบคุมระบบการศึกษาทั้งภายในสังคมและในระบบ โลกจะยินยอมตัวอย่างของความพยายามและความล้มเหลวก็มีให้เห็นกันอยู่ทั่วไป ทั้งในประเทศนี้และประเทศอื่น

คำถามพื้นฐานที่จะต้องถามก็คือว่า บรรดานักคิดหรือปัญญาชน (ทั้งที่ถูกขนานนามให้และคิดเอาเองว่าตัวเองเป็น) ที่อยู่ในแวดวงการศึกษาได้มองเห็นปัญหาดังกล่าวนี้หรือไม่ และถ้าเห็นแล้ว ได้เห็นอย่างเป็นระบบหรือไม่ และถ้าเห็นปัญหายังเป็นระบบแล้ว จะมีหนทางแก้ไขปัญหานี้ได้อย่างไร

สิ่งเหล่านี้เป็นภาระที่ผู้ที่มีความเอื้ออาทรต่อความเป็นไทยของปวงชนส่วนใหญ่ในสังคม จะต้องหาทางแก้ไขอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

หาไม่พวกเราเองที่ปฏิบัติงานอยู่ในวงการศึกษามิว่าจะในกระทรวงศึกษาธิการ หรือในมหาวิทยาลัย ก็จะถูกกลายเป็น “เบี้ย” บนกระดานที่ผู้มีอำนาจใช้ให้ทำประโยชน์แก่กลุ่มเขา หรือไม่พวกเราถูกกลายเป็นกลุ่มชนที่ใช้ระบบการศึกษา เพื่อค้ำจุนสถานะทางสังคม เศรษฐกิจและแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตัวเราเอง เฉกเช่นเดียวกับกลุ่มคนที่มีความอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ ที่พวกเรามากจะโจมตีอยู่นั้นแล.